

ІСТОРИЧНИЙ ХАРАКТЕР МОВНОЇ НОРМИ

О. С. Черемська

(Харків)

Окреслюючи поняття норми літературної мови, мовознавці (Ю. А. Бельчиков, К. С. Горбачевич, С.Я. Єрмоленко, Г. П. Мацюк, О. Г. Муромцева, С.І. Ожегов, М. М. Пилинський, В.М. Русанівський, Л. В. Струганець, Н. В. Хруцька, Г. М. Яворська та ін.) відзначають одну з найважливіших її рис – історичний характер. “Вже у визначенні норми підкреслюється її зв’язок з певним часом, з певною епохою, або, як прийнято говорити у мовознавстві, з певним синхронним зрізом мови. Зміна епох поступово приводить до зміни норм української літературної мови, оскільки остання пов’язана з діяльністю народу – її носія” [2: 18].

Нормативність кожного лінгвістичного явища оцінюють за чітко визначеними критеріями (територіальний / культурно-історичний; авторитетних письменників; визнаних зразків, мовної традиції, відповідності законам, системі, структурі мови, поширеності / статистичний; національний; формально-логічний; естетичний [3: 100]; історичний, формально-логічний / кореляції форм, національний / народний, естетичний, географічний / місцевий, літературно-авторський [7: 7–10]), серед яких перший, історичний, або культурно-історичний, передбачає відповідність мовно-літературним традиціям і є вирішальним для відбору мовних засобів.

Однак нормативність – явище відносне, оскільки літературна мова є динамічною системою, якій властиві механізми збагачення, поповнення, розвитку. “Літературна мова існує в певному часовому (історичному) і просторовому вимірі. Норми літературної мови історично змінні. Певним періодам розвитку літературної мови властивий неоднаковий вияв територіального субстрату — тієї діалектної основи, на яку нашаровуються літературні норми” [1], а також різна активність мовних змін. Отож можемо говорити про стійку і нестійку фази мовної норми, які відповідають різним періодам суспільного розвитку.

Важливою проблемою є те, що соціально нестійкі періоди в суспільстві характеризуються мовною вседозволеністю, розхитуванням мовних і мовленнєвих норм та високодинамічним типом еволюції мовної норми (20-ті рр. XX ст., 90-ті рр. – початок XXI ст.). За спостереженнями мовознавців, до початку XXI ст. склалася загрозовіша ситуація для кодифікованих мовних норм, ніж на початку XX ст., що може спричинити деструкцію мовної норми. Саме в такі періоди соціально-економічної і культурно-моральної кризи пильної уваги потребує проблема лінгвістичного прогнозування еволюції мовної системи, оскільки процеси біфуркації і флуктуації, що відбуваються в соціумі, відображаються в мовній системі на всіх її рівнях і активно впливають на неї [6: 180].

Основними причинами ускладнень нормативних процесів у сучасний період розвитку української мови є соціально-історичні чинники: 1) українська мова розвивалася довгий час під впливом двох сусідніх мов – російської і польської, кожна з яких впливала на структуру народної мови і в різні періоди була зразком для наслідування; 2) внаслідок бездержавності українського народу літературна мова не мала у своїй історії тривалих періодів вільного розвитку, “протягом яких могла б стабілізуватись й набути авторитетності для мовного загалу” [5: 85]. Унаслідок цього можна вважати, що з початку 90-х рр. почався етап нестійкої фази мовної норми: “Наприкінці XX – на початку XXI ст., у час кардинальних змін у політичному, економічному і духовному житті суспільства, в умовах розбудови української державності помічаємо швидкі стилістичні зміни. Відбуваються активні процеси переорієнтації номінацій, зміни соціальних конотацій, реактивації і пасивізації лексико-семантичних засобів, термінологізації і детермінологізації лексичних одиниць” [4: 40].

Зміни мовної норми, зумовлені здебільшого позалінгвістичними, історичними чинниками, що відбуваються також на різних рівнях мовної системи: а) фонетичному (вимова й наголошування слів); б) граматичному (у системі морфологічних категорій і синтаксичних одиниць); в) стилістичному

(в особливостях слововживання). Однак опис динаміки мовної системи в сучасному українському мовознавстві, як і в російському, присвячений в основному аналізу лексичного рівня (лексико-семантичні трансформації, поповнення лексичного складу запозиченнями, лексичні та словотвірні інновації тощо). Насправді ж активні зміни, іноді й деструктивного характеру, можемо спостерігати й на фонетичному, морфологічному і синтаксичному рівнях мовної системи, що вимагає подальшого їх вивчення.

1. *Єрмоленко С.* Сучасна літературна мова і діалекти. – <<http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine6-2.pdf>>;
2. *Муромцева О. Г.* Культура мови вчителя / О. Г. Муромцева, В.Ф. Жовтобрюх: Курс лекцій / За ред. Муромцевої О. Г. – Харків, 1998;
3. *Пилинський М.* Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.;
4. *Струганець Л. В.* Диференційні ознаки норми літературної мови // Культура слова. – 2011. – №74. – С. 34–43;
5. *Тараненко О.* Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника) // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 85 – 103;
6. *Хруцкая Н. В.* О необходимости лингвистического прогнозирования литературной нормы русского языка на современном этапе // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – 2009. – Т. 22 (61) № 1. – С.180 – 184;
7. *Doroszewski W.* О poprawnosci jezykowej bledach jezykowych I kryteriach oceny tych pojec // Doroszewski W. Słownik poprawnej polszczyzny. – Warszawa, 1980. – S. VII–XII.